

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: ELAZIĞ MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ ÖRNEĞİ

Berra Cansız Kösesoy¹ , Ayşe Ferdane Oğuzöncül²

1- Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

2- Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

Özet

Çalışma hayatındaki çeşitli faktörler, çocuk üzerinde olumsuz ve geri döndürülemez etkiler bırakabilmektedir. Bu çalışmada, Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan çocuklara; çalışma şartları, çalışma durumunun oluşturduğu psikososyal etkiler, çalışma durumu ve sigara kullanım ilişkisi, çalışma durumuna ilişkin yasal haklarına ulaşılabilirlik düzeyi konularında sorular yöneltilerek, çocukların sosyoekonomik açıdan değerlendirilmesi amaçlandı. Tanımlayıcı türdeki bu araştırmanın evrenini Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı bulunan 14-19 yaş grubu 230 çocuk oluşturmaktadır. Nisan 2016 tarihinde gerçekleştirilen saha çalışmasında 138 çocuğa (%60) ulaşıldı. Araştırmada veri toplama aracı olarak 55 soruluk anket formu kullanıldı. Öğrencilerin %68.8'i erkek, yaş ortalamaları 17.77 ± 1.14 , günlük ortalama çalıştıkları süre 11.54 ± 1.45 saat ve çalışmaya başlama yaş ortalamaları 14.94 ± 1.94 olarak bulundu. Kadınların erkeklere göre daha ileri yaşlarda çalışma hayatına katıldığı tespit edildi ($p < 0.05$). Öğrencilerin %42.8'i "çalışma durumunun kendilerine beden ve ruhen zarar verdiğini" düşünmektedir. Öğrencilerin %9.4'ü işveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ve %70.3'ü işe kabul sürecinde sağlık kontrolünden geçmediğini belirtti. Öğrencilerin %23.2'si iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim aldığını ve %34.8'i çalışma hayatında en az bir kere iş kazası geçirdiğini bildirdi. Sonuç olarak; çocuk işçiliği ile ilişkili unsurların, ilgili merkeze bağlı olarak çalışan çocuklar için dahi ciddi riskler oluşturduğu görüldüğünden, uygulamaların denetlenmesi ve bu kurumlarda öğrencilere iş sağlığı ve güvenliği konuları başta olmak üzere onları daha nitelikli hale getirecek eğitimlerin verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan çocuk, çocuk işçi, çocuk istihdamı.

AN EVALUATION on CHILD LABOR: an EXAMPLE of ELAZIG VOCATIONAL TRAINING CENTER

Various factors in working life may have negative and irreversible effects on the child. In this study, children working under Elazig Vocational Training Center; The aim of the study was to evaluate the socioeconomic aspects of children by asking questions about working conditions, psychosocial effects of working status, relationship between working status and smoking, accessibility of legal rights related to working status. The universe of this descriptive study consisted of 230 children aged 14-19 years who were registered to Elazig Vocational Training Center. In the field study conducted in April 2016, 138 children (60%) were reached. In the study, a questionnaire with 55 questions was used as a data collection tool. 68.8% of the students were male, the mean age was 17.77 ± 1.14 , the average daily working time was 11.54 ± 1.45 hours and the mean age of starting the study was 14.94 ± 1.94 . It was found that women participated in working life at a later age than men ($p < 0.05$). 42.8% of the student think that "working condition harms them physically and spiritually". 9.4% of the students stated that they were subjected to physical or verbal violence by employer / other employees and 70.3% did not undergo a health check during the recruitment process. 23.2% of the students reported received training on occupational health and safety and 34.8% having had at least one occupational accident in their working life. As a result; Since the elements related to child labor pose serious risks even for the children working under the center, the applications should be audited and the trainings should be given to the students to make them more qualified, especially in terms of occupational health and safety issues.

Keywords: Child labor, working child, child employment.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Berra Cansız Kösesoy (PhD)

Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Yalova, Türkiye.

e-posta / e-mail: berracansiz@gmail.com

Geliş tarihi / Received : 11.10.2019, **Kabul Tarihi / Accepted:** 25.12.2019

Nasıl Atıf Yapırım / How to Cite: Kösesoy BC, Oğuzöncül AF. Çocuk İşçiliği Üzerine Bir Değerlendirme: Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi Örneği. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi. 2020;5(1):96-103.

Giriş

Çocukluk döneminde fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişim tamamlanmadığından, özellikle çalışma hayatındaki çeşitli faktörler, çocuk üzerinde olumsuz ve geri döndürülemez etkiler bırakabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde mevcut sosyoekonomik yapı ve kültürel değerler çocuk işçiliği sorununu kısa vadede çözümlenmeye engel oluşturmaktadır (1).

"Çocuk işçi" ve "çalışan çocuk" kavramları, farklı sosyal yapılara sahip toplumlarda farklı anlamlara gelmektedir. Genellikle, hayatını kazanmak veya aile bütçesine katkı sağlamak için çalışma hayatına dahil olan 18 yaşın altındaki bireyler çocuk işçi olarak kabul edilmektedir (2). Türkiye'de 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. Maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. 14 yaşını doldurmamış çocuklar ise aynı şartların temin edilmesi halinde sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler (3). Benzer şekilde 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda "genç çalışan" kavramı kullanılarak ve 15 yaş altı çocukların çalışma durumu kabul edilmemektedir (4).

Çocuk işçiliğinin temel nedenleri yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı, eğitim olanaklarının yetersizliği, işsizlik, işverenlerin çocuk işgücüne talebi, mevzuatın yetersizliği ve etkin bir şekilde uygulanmamasıdır (5).

Ağır fiziksel güç gerektiren bedensel çalışmalar çocuğun biyolojik açıdan gelişimini geride bırakarak bedeninde kalıcı hasarlar oluşturabilir (6).

Çocuk işçiliği aynı zamanda eğitim hayatını da aksatan bir olgudur (7).

Çocuk işçilerle yapılan araştırmaların sonuçları; çocukların bedensel gelişimlerinin çalışmayan yaşlılarına göre geri kaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışan çocukların bedenlerinde, aşırı yüklenmelerin derecesine göre deformasyonlar da meydana gelmektedir (8). Aynı zamanda çalışan çocukların bu süreçte aile denetim ve korumasından uzak kalmaları güvenliklerini de tehlikeye atmakta ve çocukları her türlü sömürü ve istismara açık hale getirmektedir. (9).

Ülke ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, çocuk işçiliğinin yoksul ailelerin hayatta kalma stratejilerinden biri olduğu görülmektedir. Bu da ücretlerin düşmesine neden olmakta ve işçi havuzunu genişletmektedir (10).

Uluslararası Çalışma Örgütü ve Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı desteği ile Türkiye'de çalışan çocuklar ile ilgili veri tabanı oluşturmak, çocukların çalıştıkları sektörleri, çalışma koşullarını, sosyoekonomik durumlarını belirlemek amacıyla 1994, 1999, 2006 ve son olarak da 2012 yıllarında çocuk işgücü araştırmaları yapılmıştır. TÜİK, 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre; çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292 bin kişi, 15-17 yaş grubunda 601 bin kişi ve toplamda 893 bin kişidir (11).

Bu çalışma ile mesleki eğitim merkezine bağlı olarak çalışan çocuklara yönelik temel hak ve özgürlük ihlallerinin, çocukların çalışma şartları ve çalışma ortamından kaynaklanan problemlerinin ve onlar için olası risklerin tespit edilmesi; mevcut durumun iyileştirilmesi yönünde yürütülecek her türlü uygulama ve düzenlemeye veri kaynağı oluşturulması amaçlanmaktadır.

Gereç ve Yöntem

Tanımlayıcı türdeki bu araştırmanın evrenini Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı bulunan 14-19 yaş grubu 230 çocuk oluşturmaktadır. Merkeze kaydı bulunup eğitime aktif olarak devam etmeyen ve araştırmaya katılmayı kabul etmeyen çocuklara anket uygulanamadı. Toplamda 138 çocuğa (%60) ulaşılabildi. Bu durum araştırmanın sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından literatür taranarak hazırlanan 55 soruluk anket formu kullanıldı. Anketler, araştırmaya katılmayı kabul eden ve sözlü onamları alınan 14-19 yaş grubu çocuklara gözlem

altında uygulandı. Araştırmaya, Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı etik kurul onayı ve Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü'nün yazılı izni ile başlandı ve saha çalışması 04 Nisan 2016 - 29 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Çalışmada ele edilen bulgular değerlendirilirken istatistiksel analiz için SPSS 21.0 paket programı kullanıldı ve hata kontrolleri, sonuç tabloları ve istatistiksel analizleri bu program aracılığıyla gerçekleştirildi. Ortalamalar standart sapma ile beraber verilerek, sonuçlar %95'lik güven aralığında, istatistiksel anlamlılık $p<0.05$ düzeyinde değerlendirildi.

Bulgular

Araştırma kapsamına alınan ve %68.8'i erkek öğrencilerden oluşan araştırma grubunun yaş ortalaması 17.77 ± 1.14 (min.15 - maks. 19)'dir. Öğrencilerin %54.3'ü ortaokul mezunu olmakla birlikte, kadınların %34.9'u eğitim durumunu "lise mezunu" ve %25.6'sı da "açık liseye devam ediyor" şeklinde belirtirken bu oran erkeklerde %15.8 ve %8.4 olarak tespit edildi. Eğitim seviyeleri cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla eğitim sistemine daha uzun süre dahil oldukları ve istatistiksel olarak iki grup arasında

anlamli düzeyde fark bulunduğu tespit edildi ($p<0.05$).

Öğrencilerin çalışmaya başlama yaş ortalaması 14.94 ± 1.94 (min. 9 - maks. 19) olarak bulundu ve %48.9'u 13-15 yaş aralığında çalışmaya başladığını ifade etti. Erkeklerin %58.7'si 13-15 yaş aralığında; kadınların %68.3'ü 16-19 yaş aralığında çalışmaya başladığını belirtti. Çalışmaya başlama yaş aralığı cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, erkeklerin daha erken yaşlarda çalışmaya başladıkları yönünde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulundu ($p<0.05$, Tablo 1).

Tablo 1: Öğrencilerin, cinsiyetleri ve çalışmaya başlama yaş aralıklarına göre dağılımı.

		Cinsiyet**				
		Erkek		Kadın		
		Sayı	%	Sayı	%	
Çalışmaya başlama yaş aralığı (n=133)*	9 - 12 yaş	11	12.0	2	4.9	
	13 - 15 yaş	54	58.7	11	26.8	
	16 - 19 yaş	27	29.3	28	68.3	

*5 kişi yanıt vermemiştir. Yüzdeler "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Öğrenciler tarafından haftalık ortalama çalışılan gün sayısı 5.98 ± 0.44 (min. 5 - maks. 7), günlük ortalama çalışılan saat 11.54 ± 1.45 (min. 8 - maks. 15) olarak belirtildi. Öğrencilerin %80.4'ü haftada altı gün; %44.2'si günde 12-13 saat çalıştığını ifade etti. Günde 8 saatin üzerinde çalıştığını belirten çocukların oranı %57.8'dir.

Öğrencilerin tamamı adına işveren ile okul arasında gerçekleştirilen, tarafları bağlayıcı resmi bir iş sözleşmesi bulunmaktadır. Öğrencilerin, %58.7'si sözleşmede yer alan haklarının işveren tarafından ihlal edildiğini; %70.3'ü işe alınırken sağlık kontrolünden geçmediğini belirtti. Öğrencilerin; %63.0'ü sigorta işlemlerinin sorunsuz işletildiğini belirtirken, tamamı işteki durumunu ücretli olarak tanımladı, %55.8'i ise aldığı ücretin aylık ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediğini ifade etti.

Araştırmada yer alan öğrencilerin %23.2'si iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim aldığını; %44.9'u İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve hakları konusunda bilgi sahibi olduğunu belirtti. Öğrencilerin %34.8'i çalışma hayatında en az bir kere iş kazası geçirdiğini ifade ederken; iş kazası geçirenlerin %68.8'i geçici hasar, %2.1'i kalıcı hasar aldığını geri kalanı ise kazayı hasarsız atlattığını belirtti.

İş kazası geçirdiğini beyan edenlerin %62.5'inin, "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve haklarınız konusunda bilginiz var mı?" sorusuna "hayır" yanıtını verdiği tespit edildi. Ancak öğrencilerin; ilgili kanun ve hakları konusunda bilgi sahibi oldukları beyanına göre iş kazası geçirme durumları değerlendirildiğinde, bilgi sahibi olduğunu belirtenlerin, iş kazası riskinin düştüğü yönünde kesin bir veriye ulaşamadı ($p > 0.05$, Tablo 2).

Tablo 2: Öğrencilerin, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve hakları konusundaki bilgisi ve iş kazası geçirme durumuna göre dağılımı.

		İş kazası geçirdiniz mi?*				
		Evet		Hayır		
		sayı	%	sayı	%	
İş Güvenliği Kanunu ve haklarınız hakkında bilginiz var mı? (n=138)	Evet	18	37.5	44	48.9	$X^2 = 1.64$ $p = 0.20$
	Hayır	30	62.5	46	51.1	

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

İş kazası geçiren öğrencilerin %56.3'ü işveren tarafından sağlık kuruluşuna ulaştırıldığını, %39.6'sı kaza sonrasında işveren tarafından gerekli tedbirlerin alındığını ifade ederken; %8.3'ü kaza sebebi ile işverenin sözel/fiziksel kötü muamelesine maruz kaldığını, %6.3'ü kaza sonucunda oluşan zararın ücretinden kesildiğini belirtti. Öğrencilerin %42.8'i çalışıyor olma durumunun kendilerine bedenen ve ruhen zarar verdiğini düşünürken; %56.5'inin işveren/diğer çalışanların muamelesini iyi olarak değerlendirdi.

Öğrencilerin %9.4'ünün işveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ifade ettiği çalışmamızda, şiddete maruz kaldığını ifade edenler arasında cinsiyete göre istatistiksel bir fark saptanamadı ($p > 0.05$). İşyerinde şiddete maruz kalma ve çalışmayı isteme durumları birlikte değerlendirildiğinde, maruz kalınan durumun çalışma isteğini olumsuz etkilediği yönünde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulundu ($p < 0.05$, Tablo 3).

Tablo 3: Öğrencilerin, işyerinde şiddete maruz kalmaları ve göre çalışmamayı isteme durumlarına göre dağılımı.

		İşyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kaldınız mı?*				p=0.01
		Evet		Hayır		
		sayı	%	sayı	%	
Çalışmamayı ister miydiniz? (n=138)	Evet	9	69.2	16	12.8	
	Hayır	4	30.8	109	87.2	

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

**Fisher'in Kesin Testi kullanılmıştır.

Öğrencilerin %51.4'ü sağlıklı beslendiği, %68.8'i sosyal aktivitelere katıldığı, %38.4'ü düzenli olarak spor yaptığı ve %34.8'i sağlık kuruluşuna nadiren başvurduğu yönünde bildirim yaptı. %11.6'sı kronik bir rahatsızlığı olduğunu belirtirken; bu hastalığı astım ve nefes darlığı olarak bildiren öğrenciler, toplam öğrencilerin %3.62'sini oluşturdu. Öğrencilerin %81.9'u çalışmak istediğini ifade etti. Çalışmak isteyenlerin %56.6'sı meslek sahibi olmayı; çalışmayı istemeyenlerin %36'sı ise hastalığı gerekçe olarak sundu.

Öğrencilerin %39.2'si her gün olmak üzere toplamda %51.5'i (n= 71) sigara içtiğini ifade etti. Hayatı boyunca hiç sigara içmediğini belirtenlerin %55.8'ini kadınlar oluştururken; her gün sigara içtiğini belirtenlerin %46.3'ünü erkekler oluşturmaktadır. Sigara kullanma durumu cinsiyete bağlı olarak

değerlendirildiğinde, erkeklerde sigara kullanımının daha fazla olduğu yönünde bir fark bulundu ($p<0.05$). Sigara içtiğini beyan edenlerin; sigara kullandığı ortalama yıl 3.70 ± 2.28 (min.1 - maks. 8), günde ortalama tükettiği sigara sayısı 14.56 ± 8.30 (min. 1 - maks. 40) olarak belirlendi.

Sigara kullanan öğrenciler içerisinde 15 yaş öncesinde çalışmaya başlayanların %53.3'ü beş yıl ve daha uzun süredir sigara kullandığını ifade ederken; 15 yaş ve sonrasında çalışmaya başlayanların %47.4'ü sigara kullandığı süreye ilişkin soruyu bir ila iki yıl arası olarak yanıtladı. Ancak bu iki veri birlikte değerlendirildiğinde, çalışmaya başlama yaşının beklendiği düzeyde sigara kullanma süresini etkilediği doğrulanamadı ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamadı ($p>0.05$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmamızın sonuçlarına göre; mesleki eğitim merkezine bağlı olarak çalışan öğrencilerin %31.2'si kadındır. Büken'in çalışmasında kadın öğrenci oranı %5.9 olarak bulunmuştur (12). Benzer şekilde birçok çalışmada kadın öğrenci oranının daha düşük bulunmasına karşın çalışmamızın yürütüldüğü merkezde kuaförlük, saç bakımı ve güzellik hizmetleri bölümü sebebi ile bu oranın yükseldiği düşünülmektedir.

Çalışmamızda çocukların eğitim seviyeleri cinsiyete bağlı olarak

değerlendirildiğinde, kadınların, erkeklere kıyasla eğitim sistemine daha uzun süre dahil oldukları tespit edildi ($p<0.05$). Bu durum maddi gerekçelerle ya da zorunlu örgün eğitimde istenen başarıyı sağlayamadığı için en azından meslek öğrensin anlayışı ile erkeklerin çok daha erken yaşta mesleki eğitime ya da doğrudan çalışma hayatına yönlendirildiğini düşündürmektedir. Çalışmaya başlama yaş aralıkları cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, erkeklerin daha erken yaşlarda çalışmaya başladıkları

yönünde iki grup arasında istatistiksel olarak fark bulunması ($p<0.05$) da yine bu düşünceyi destekler niteliktedir. Çalışmaya başlama yaşının kadınlarda daha yüksek olmasında eğitim hayatının yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerine göre ailelerin çocuktan beklentilerinin değişmesi de etkili olabilmektedir.

Araştırma kapsamındaki çocukların çalışmaya başlama yaş ortalaması 14.9 olarak bulunurken; katılımcıların %48.9'u 13-15 yaş aralığında çalışmaya başladığını belirtmektedir. Sağıroğlu ve ark.'nın çalışmasında yer alan mesleki eğitim merkezine kayıtlı çırakların çalışmaya başlama yaş ortalaması benzer bir şekilde 15.1 olarak tespit edilmiştir (13). 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nda çıraklığa girişte 14 yaşını doldurmuş olmak şartı aranırken; öğrencilerin %48.9'unun 13-15 yaş aralığında çalışmaya başladığını ifade etmesi, bu çocukların denetim altında mesleki eğitim merkezlerinde çalışmaya başlamadan önce, daha küçük yaşlarda çalışma deneyimini yaşadıklarını göstermektedir.

Araştırmamızda öğrencilerin haftalık ortalama 5.9 gün, günlük ortalama 11.5 saat çalıştığı tespit edildi. Öğrencilerin %80.4'ü haftada 6 gün çalıştığını, %44.2'si günde ortalama 12-13 saat çalıştığını ifade etti. Sağıroğlu ve ark.'nın çalışmasında da benzer şekilde çırakların %86.0'sinin günlük çalışma süresi ortalama 10.6 saat olarak ifade edilmiştir (13). Çocukların mevcut çalışma süreleri yasal sınırları aşmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu'nda on beş yaşını tamamlamış çocuklar için yasal çalışma süresinin en fazla günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilirliği belirtilmektedir (3).

Çalışmamızda öğrencilerin önemli bir kısmı sağlıklı beslenme, sosyal aktivitelere katılım gibi günlük yaşama ilişkin yapıcı değerlere olumlu yanıtlar verdi. Ancak aynı kişilerin %57.8'inin günde 8 saatin üzerinde ve %80.4'ünün haftada 6 gün çalıştığını belirtmesi, psikososyal ve fizyolojik gelişimleri için oldukça önemli olan gereksinimlerini

nasıl karşıladıkları konusunu tartışmalı hale getirmektedir. Çocukların bu ifadelerle yükledikleri anlamın ve değerlendirme ölçütlerinin oranlar üzerinde doğrudan etkili olduğu düşünülmektedir.

İlgili merkezce düzenlenen iş sözleşmesi gereği kayıt işlemleri sırasında her öğrenciden sağlık raporu talep edilmektedir ve rapor olmaksızın kayıt işlemi yapılmamaktadır. Ancak bu uygulamaya rağmen çalışmamızda öğrencilerin %70.3'ü işe alınırken sağlık kontrolünden geçmediğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Sağıroğlu ve ark.'nın çalışmasında yer alan çırakların da sadece %21.9'u çalışmaya başlarken işe giriş muayenesi yapıldığını belirtmiştir (13). Bu noktada işe giriş ile ilgili düzenlenen sağlık raporlarının işlevselliği sorgulanmaktadır.

Öğrencilerden kalfalık sınıfında olanların sigorta işlemleri, eğitim merkezi tarafından zorunlu olarak yürütülürken; ustalık sınıfında yer alan öğrencilerin sigortalılık durumları işverenin tutumuna bağlı olarak değişmektedir. Çalışmamıza katılan öğrencilerin %63.0'ü sigorta işlemlerinin sorunsuz işletildiğini belirtmiştir. Büken'in araştırmasındaki mesleki eğitim merkezine kayıtlı olguların %34.4'ü herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığını bildirmiştir (12). Göl tarafından herhangi bir merkeze bağlı olmayan çocukların da bulunduğu bir sanayi sitesinde 14-18 yaş arası çıraklarla gerçekleştirilen bir çalışmada, bu oranın arttığı ve çırakların %76.0'sinin sosyal güvencesinin bulunmadığı ve örneklemin tamamının işe giriş muayenesi ve sonrasında periyodik muayene olmadığı tespit edilmiştir (14). Çalışmamızda öğrencilerin %37.0'si sigortalarının olmadığını belirttiğinden, ilgili araştırmalar çalışmamız ile uyumlu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum hak ihlallerinin yanı sıra çocukların iş kazası dahil birçok riskli duruma karşı savunmasız kaldığını da göstermektedir.

Çalışmamızda öğrencilerin %34.8'i en az bir kere iş kazası geçirdiğini belirtirken; benzer şekilde Sağıroğlu ve ark.'nın çalışmasında da çırakların

%29.4'ü en az bir iş kazası geçirdiğini ifade etmiştir (13). Çalışmamızda iş kazası geçirdiğini beyan edenlerin %62.5'i İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve haklarınız konusunda bilginiz var mı sorusuna "hayır" yanıtını verdi. Ancak öğrencilerin; ilgili kanun ve hakları konusunda bilgi sahibi oldukları beyanına göre iş kazası geçirme durumları değerlendirildiğinde, bilgi sahibi olduğunu belirtenlerin, iş kazası riskinin düştüğü yönünde kesin bir veriye ulaşamadı ($p>0.05$). Benzer şekilde Göl'ün çalışmasında da kazalardan korunma konusunda eğitim almayanların, eğitim alanlara göre daha fazla iş kazası geçirdiği belirlenmiş ancak iki grup arasında istatistiksel olarak bir fark tespit edilememiştir (14). Bu durumun örneklem sayısındaki sınırlılıktan ya da bilindiği varsayılan verinin niteliğinden ve uygulamada kullanılma düzeyinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin %9.4'ünün işveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ifade ettiği çalışmamızda; şiddete maruz kaldığını ifade edenler arasında cinsiyete göre istatistiksel bir fark saptanamadı ($p>0.05$). Turla ve ark.'nın farklı bir merkeze bağlı çalışan çocukların iş yerinde istismara uğrama durumları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında; çırakların %20'si sözel şiddet, %18.5'i fiziksel şiddet, %10'u cinsel şiddet gördüğünü ifade etmiştir. Benzer şekilde çırakların maruz kaldıkları istismar tipleri açısından, cinsiyetler arasında fark olmadığı saptanmıştır (15). Aile ve okulun koruma alanı dışında çalışan çocukların her türlü ihmal ve istismar için riskli konumda olduğu göz önüne alınarak; bu vakaların ne kadarı hakkında işlem başlatıldığı, çocukları korumak adına gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı ve bildirilmeyen vakaların varlığı konusunda daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.

Çalışmamıza katılan öğrencilerden %51.4'ü sigara içtiğini beyan ederken; bu öğrencilerin ortalama 3.70 yıldır sigara kullandığı, günde ortalama 14.56 adet sigara tükettiği

belirlenmiştir. Ankara Ostim Çıraklık Eğitim Merkezi'nde gerçekleştirilen bir çalışmada 13-15 yaş aralığındaki çocukların %38.7'sinin sigara içtiği, sigara içenlerin %50'sinin bir yıl veya daha az süredir sigara kullanmaya devam ettiği ve %56.9'unun günde dört ya da daha fazla sigara tükettiği tespit edilmiştir (16). Çıraklarda mesleki astım sıklığının incelendiği bir araştırmada ise; yaş ortalamaları 16.62 olan çırakların %32.9'unun sigara içtiği, sigara içen grupta tüm solunum semptomlarının görülme sıklığının anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir (17). Sigara içme oranının çalışmamızda daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmaların yapıldığı yıllar, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralıkları ve mesleki eğitim merkezinin bulunduğu bölgenin sosyoekonomik özellikleri gibi faktörlerin bu sonucu etkilediği düşünülmektedir.

Çalışmamızda 15 yaş öncesinde çalışmaya başlayan öğrenciler ile 15 yaş ve sonrasında çalışmaya başlayanların sigara kullanım süreleri karşılaştırıldığında; çalışmaya başlama yaşının beklendiği düzeyde sigara kullanma süresini etkilediği doğrulanamadı ($p>0.05$). Bu durumun örneklem sayısındaki sınırlılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çocuklar çalışma hayatına katılarak, erişkin sorumluluğunu erken yaşta üstlenmekte ve bu nedenle genellikle bir erişkin davranışı olarak kabul edilen sigara ve alkol gibi bağımlılık yapıcı madde kullanma riskleri de artmaktadır (18).

Çalışmamızdan edinilen bulgularla; çocuk işçiliği ile ilişkili unsurların, Mesleki Eğitim Merkezine bağlı çalışan çocuklar için dahi, çocuk emeğinin sömürüsüne sebep olduğu ve çeşitli riskleri barındırdığı ortaya konmaktadır. Çocuk işçiliğine ve özelde Mesleki Eğitim Merkezine kabul ve işleyişe ilişkin yasal düzenlemeler mevcut olmakla birlikte, uygulanmada sorunlar yaşandığı görülmektedir.

Mesleki eğitim veren kurumlarda, öğrencilere iş hukuku, çalışanın temel

hak ve ödevleri, iş sağlığı ve güvenliği, bu konularda sorun yaşadıklarında başvurmaları gereken makamlar hakkında yeterli bilgi ve donanımı sağlayacak onları emirlere itaat eden pasif uygulayıcılar olmaktan çıkararak daha nitelikli hale getirecek eğitimlerin verilmesi gerekmektedir.

Son olarak, çocukların sosyal açıdan daha aktif olmalarını sağlamak

için; öncelikle yasal sınırları aşan çalışma saatleri düzenlenerek onlar için daha fazla boş zaman oluşturulmalı, mesleki eğitim merkezleri yapısal olarak sosyal etkinlikler için daha uygun hale getirilerek öğrencilerin kullanımına açılmalıdır. Böylece denetimli güvenilir ortamlarda çocukların eğitici, öğretici ve sportif faaliyetlerde bulunmaları sağlanmalıdır.

Kaynaklar

1. Tor H. Türkiye'de çocuk işçiliğinin boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken Dergisi*. 2010 (2) : 25-42.
2. Fidan F. Çalışan çocuk olgusuna sosyo - psikolojik bakış: sanayide çalışan çocuklar örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2004 6(1) : 30-49.
3. 4857 Sayılı İş Kanunu. (2003, 10 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 25134). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm>.
4. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012, 30 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 28339). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm>.
5. Karabulut Ö. Türkiye'de çalışan çocuklar. 1. Baskı, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları. 1996.
6. Özener B, Duyar İ. Farklı ülkelerde çalışan çocukların büyüme örüntüleri: Z-skorlarına dayalı bir karşılaştırma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2004 21(1): 1-13.
7. Avşar Z, Öğütoğulları E. Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği ile mücadele stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 2012 (1) : 9-40.
8. Duyar İ. Çalış(tırıl)an çocuklarda bedensel yıpranmalar. *İnsanbilim Dergisi*. 2013 2(1) : 1-14.
9. Güngör F, Erdurak Y. Çocuk hakları ve uygulama stratejileri bağlamında sokakta çalıştırılan çocuklar. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 2016 6(12) : 11-35.
10. Uluslararası Çalışma Örgütü. Çocuk işçiliğinde sona doğru: ulaşılabilir bir hedef. Ankara. 2006.
11. Türkiye İstatistik Kurumu ve Uluslararası Çalışma Örgütü. Çalışan Çocuklar (Working Child) Anket Çalışması. 2012.
12. Büken E, Büken B. Çalışma süreleri ve ücretler çalışan çocuğun kabullenilmiş istismarı mı? : Çıraklık okullarında yapılan bir çalışma. *Adli Tıp Bülteni*. 2013 18(2) : 39-46.
13. Sağıroğlu M, Çetinkaya F, Baykan Z, Naçar M. Çırakların sosyo-demografik özellikleri, çalışma koşulları ve sorunları. *Halk Sağlığı Günleri 2. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu*. 2012 96-8.
14. Göl İ. Sanayi sitesinde çalışan çocuk ve genç işçilerin çalışma koşulları ile sağlık durumları ve sağlığın önemi algılarının değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 2016 15(4) : 347-53.
15. Turla A, Tokmak L, Pekşen Y. Çıraklık eğitimi merkezine devam eden gençlerin iş yerinde istismara uğrama sıklığı. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi*. 2009 18(3) : 73-167.
16. Baytemür M, Fişek AG, Koçak A. 13-15 yaş diliminde sigara içmeyi etkileyen etmenler üzerine bir araştırma. *Çalışma Ortamı Dergisi*. 1994 (14) : 33-38.
17. Acar OÇ, Yenigün A. Aydın ilinde çıraklarda mesleki astım sıklığı. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi*. 2005 (14) : 113-7.
18. Özgür İlhan İ, Demirbaş H, Doğan Y. Çıraklık eğitimine devam eden çalışan gençlerde alkol kullanımı üzerine bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 2005 16(4) : 237-44.